

*ІЛЬЮЩЕНКО Ганна Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Використання в господарській діяльності об'єктів права інтелектуальної власності, упровадження досягнень науково-технічного прогресу сприяє не лише передовим технологічним змінам виробництва, підвищенню конкурентоспроможності продукції та послуг, зрушенням у структурі сфери споживання, а й зумовлює ефективність використання природних ресурсів, екологічну безпеку держави, стан її енергозабезпечення, національної оборони, рівень та якість життя населення. У цілому використання результатів інтелектуальної діяльності як у виробничій, так і в соціальній сферах обумовлює загальний рівень соціально-економічного розвитку всієї країни. В умовах глобалізації суспільних та соціально-економічних процесів світове співтовариство визначає відправним фактором суспільного прогресу саме розвиток людини та якісні внески в людський потенціал, по відношенню до яких культура виробництва, продуктивність праці та інші пріоритети вважаються вторинними. На сьогодні досягнення економічного розвитку шляхом широкомасштабного введення у господарський обіг таких продуктів інтелектуальної праці як знання, технології, науково-технічні розробки тощо для їх комерціалізації та досягнення соціально-економічного ефекту, визнається моделлю інноваційного розвитку економіки Євросоюзу.

Необхідність переходу економіки України на інноваційну модель продиктована сьогоднішніми реаліями її розвитку. Так, згідно з матеріалами Всесвітнього економічного форуму Україна серед 134 країн займає невтішні місця у сфері формування факторів інноваційного розвитку (52), за оснащеністю сучасними технологіями (65), у сфері захисту прав

інтелектуальної власності (114). Це свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України в державу, яка експортує сировинні ресурси з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загрози економічній та національній безпеці. В умовах, коли мова йде про інноваційну модель економічного розвитку всієї країни, є гостра необхідність реформування системи правового забезпечення інноваційної діяльності.

Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності поки що недостатньо вивчені й висвітлені в юридичній науці і досліджувалися переважно з економічної точки зору, зокрема в працях таких вчених як А.І. Амоша, Г.О. Андрощук, В.А. Будянський, І.Р. Бузько, М.М. Долішня, А.І. Землянкін, М.І. Крупка, О.П. Осика, В.П. Соловійов. Серед дослідників проблемних питань правового забезпечення інноваційної діяльності, у тому числі у сфері господарювання, слід відзначити, зокрема, Ю.Є. Атаманову, О.Д. Святоцького, В.І. Андрейцева, Д.Є. Висоцького, П.С. Матвєєва, В.А. Бабаєва, Ю.М. Жорнокуя, О.Е. Сімсон.

З огляду на зазначене, актуальним і доцільним вбачається аналіз правових засад здійснення інновацій у сфері господарювання з метою вироблення рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства у досліджуваній сфері відносин.

На сьогодні основні засади правового регулювання інноваційної діяльності в Україні визначаються низкою нормативно-правових актів. Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України, стаття 54 якої гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. Згідно зі ст. 332 Господарського кодексу України (далі - ГК) відносини, що виникають у процесі здійснення інноваційної діяльності, регулюються ГК та іншими законодавчими актами. Правові норми загальної дії, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку з організацією та здійсненням інноваційної діяльності, містяться у главі 34 ГК. Зокрема, у ній

закріплено визначення інноваційної діяльності та її видів, форми інвестування інноваційної діяльності, засади державного регулювання та державної підтримки інноваційної діяльності, зміст договору на створення і передачу науково-технічної продукції. У той же час у ГК не встановлено правового статусу суб'єктів інноваційних відносин, не відображено особливості інноваційних відносин, не визначено їх об'єкти, не закріплено правові форми обороту останніх. Також відсутні у ГК визначення та правові засади функціонування інноваційної інфраструктури, не сформульовані основні поняття та вихідні положення функціонування національної інноваційної системи.

Крім того, відповідно до ст. 332 ГК до відносин, що виникають у процесі здійснення інноваційної діяльності, у частині, що не врегульовано ГК, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України (далі - ЦК). Зокрема, ЦК містить положення щодо виникнення й реалізації прав на об'єкти права інтелектуальної власності та щодо виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Щодо відносин, пов'язаних із використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, слід зазначити, що згідно з ч. 2 ст. 154 ГК до них застосовуються положення ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК та іншими законами.

Зокрема, відносини, які складаються в інноваційній сфері, регулюються низкою законодавчих актів, серед яких варто назвати Закони України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р., «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 р., «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р., «Про наукові парки» від 25.06.2009 р., «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.06 р., «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.99 р., «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.95 р., «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.93 р., «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.91 р., «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 р.

Слід визнати, що в Україні сьогодні недостатньо підтримується науково-дослідна діяльність суб'єктів господарювання, рівень їх інноваційної діяльності залишається низьким, а витрати на неї продовжують скорочуватися. Переломити цю негативну тенденцію можна за рахунок упровадження комплексу заходів, які застосовуються у промислово розвинутих країнах, що, в свою чергу, буде стимулювати динамічний розвиток економіки держави в цілому.

Сучасний етап економічного розвитку розвинутих країн характеризується прискореними темпами науково-технічного прогресу. Інтенсивне проведення досліджень та розробка на їх основі новітніх технологій, вихід із ними на світові ринки та розгортання міжнародної інтеграції в науково-виробничій сфері фактично вже стали стратегічною моделлю економічного зростання для цих країн. Причому інтелектуальні ресурси спільно з новітніми технологіями не тільки визначають перспективи економічного зростання, але і служать показником рівня економічної незалежності й добробуту країни, її національного статусу [1, с. 182]. Їх вбудованість у систему глобальних економічних зв'язків перетворюється в один із найважливіших факторів, які визначають конкурентоспроможність національних економік, сенсом взаємодії яких усе виразніше стає орієнтація на створення технологічних інновацій загальносвітового застосування, які мають перспективні міжнародні ринки збуту, та інтеграційних інноваційних систем окремих країн і регіонів. У другій половині 1990–х рр. уряди практично всіх західноєвропейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані в першу чергу на поширення інновацій. У всіх країнах Західної Європи були зроблені зусилля для формування структурних елементів та механізмів здійснення інноваційної політики.

На сьогодні у світі сформувались доволі повні та комплексні системи стимулювання різних етапів інноваційного процесу, які оперують багатьма прямими та непрямими інструментами стимулювання, починаючи від етапу досліджень і закінчуючи етапом просування нових технологій, товарів та

послуг на ринок. Досвід Європейського співтовариства з питання координації інноваційних політик окремих країн-членів щодо утворення єдиного наукового та інноваційного загальноєвропейського простору вбачається найбільш цікавим та повчальним для України. Так, до основних форм підтримки та стимулювання інноваційної діяльності, що використовуються в розвинених країнах, відносяться наступні.

По-перше, це пряме фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт щодо створення та використання інновацій у формі субсидій на розробку та просування нових технологій, товарів та послуг, яке за обсягом складає до 50% сукупних витрат підприємств на такі цілі. Найбільш поширеною формою субсидій в останні роки стали гранти, які на конкурсних засадах надаються державою, різними міжнародними та громадськими організаціями та іншими спеціальними фондами шляхом фінансування проектів.

По-друге, це пільгове кредитування інноваційної діяльності, яке передбачає повну або часткову компенсацію відсотків сплачених за банківськими кредитами за рахунок коштів спеціальних фондів або державного бюджету. Наприклад, у Німеччині для підприємств, які інвестують у модернізацію виробництва, освоєння випуску нових видів продукції або енергозбереження, надаються пільгові кредити у обсязі до 50% від коштів, що витрачає з цією метою підприємство. Крім цього, банківські кредити на закупівлю нового обладнання мають бути застраховані за рахунок державного бюджету. В Італії пільгові кредити на технологічні нововведення надаються у сумі до 80% вартості інноваційного проекту на строк до 15 років [2, с. 103].

По-третє, це надання податкових пільг та канікул як засіб непрямого стимулювання та мотивування до інноваційної діяльності, оскільки прибуток підприємства є основою фінансування інноваційної діяльності, і його збільшення призводить до зростання інноваційних можливостей компаній.

По-четверте, це митні пільги або повне звільнення від сплати митних податків під час імпорту наукового або високотехнологічного обладнання.

В Європі одним з лідерів у науковому та інноваційному розвитку є Німеччина, уряд якої вважає сприяння розвитку науки й інновацій своєю стратегічною метою. Так, найбільшими пільгами у цій країні користуються підприємства, які ініціюють та здійснюють інноваційну діяльність, і, насамперед, це: надання цільових безоплатних субсидій підприємствам, що освоюють нову технологію; надання дотацій на термін до трьох років щодо підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу; надання пільгових кредитів фірмам (до 50% коштів, що вкладає власник фірми), річний продаж яких не перевищує 300 млн. євро, що вкладають кошти в модернізацію підприємства, освоєння випуску нових товарів, а також у заходи щодо раціонального використання енергії; надання пільгових кредитів малим і середнім підприємствам, що вступають у промислову кооперацію з іншими фірмами; дотації малим підприємствам на інвестування в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі – НДДКР); дотації малим і середнім фірмам на наукові дослідження або розробку нової технології для виготовлення продукції; дотації наукомістким підприємствам.

У Франції з метою стимулювання інноваційної діяльності, а також розширення та зміцнення наявної бази для проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, існує розгалужена система надання пільг, серед яких: податковий кредит на приріст витрат на НДДКР у розмірі 25% приросту витрат компанії на НДДКР порівняно з рівнем минулого року; звільнення від податків коштів, що вкладаються в ризиковані проекти (100% податків на інвестовані кошти); пільговий податок для нових компаній у розмірі 25% податку на прибуток протягом трьох років; надання державних дотацій організаціям, що ведуть науково-дослідні роботи за контрактами до 50% суми витрат на проведення робіт на замовлення малих та середніх підприємств; надання субсидій малим та середнім підприємствам до 50% витрат на наймання наукового персоналу.

З огляду на зазначене, слід зауважити, що в кожній державі реалізуються певні види податкових пільг, сполучення яких залежить від цілей та об'єктів

державної підтримки інноваційної діяльності, а також від інших економічних факторів. У цьому зв'язку зарубіжний досвід пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності представляє для України не готову для копіювання законодавчу модель, а лише деякі орієнтири, які можуть бути використані для реформування системи державної підтримки інноваційної діяльності.

Орієнтація на побудову інноваційного суспільства має базуватися на пріоритетному використанні національних систем науки, освіти, їхній інтеграції та зміцненні зв'язків з виробництвом, визначенні та підтримці пріоритетних напрямів, удосконаленні всієї системи інноваційних циклів, упровадженні нових організаційних форм, здійсненні надійного захисту інтелектуальної власності, інтересів власних товаровиробників, інтересів споживачів, упровадженні перспективних нетрадиційних способів розв'язання організаційних питань (створення тимчасових творчих колективів тощо). Здійснення таких заходів комплексно як взаємозв'язаний механізм сприятиме розвитку інноваційної діяльності, а значить і підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва [3, с. 105].

Немає сумніву, що шлях у України свій особливий, враховуючи надзвичайно складний політичний та економічний стан нашої держави, з одного боку, і потужний інтелектуальний потенціал української нації – з іншого. За таких важких умов можливе лише створення нестандартної схеми реалізації інтелекту громадян України задля формування національного багатства нашої держави. І, перш за все, на нашу думку, необхідно створити умови входження «критичної маси» представників інтелектуальної еліти до кола осіб, які приймають політичні рішення, оскільки неминуче потрібно розробити й ухвалити стратегію інноваційного розвитку України, виходячи з її геополітичних інтересів і внутрішніх можливостей. Також необхідно сформувати систему фінансування інноваційних процесів з усіх можливих джерел (державного, кредитного, венчурного та інших), спрямовуючи їх у наукові та науково-технічні дослідження і галузі, які в

найближчі десятиліття змогли б перевести Україну з аутсайдерів інноваційного розвитку у лідери.

Також слід зазначити про таку важливу частину інноваційного процесу як безпека. Періодичне оновлення суспільства в цілому та його складників є загальною закономірністю. Це пов'язане з тим, що будь-яка система має свій потенціал розвитку, а перехід з однієї фази розвитку в іншу потребує оновлення; потреби людей постійно зростають, навколишнє середовище змінюється, і суспільство має пристосовуватися до цього; якщо система не вдосконалюється, то поступається місцем іншій системі, яка здатна задовольнити нові потреби. Але ні в якому разі, не можна забувати, що основоположним компонентом будь-якої інновації має бути її безпечність для суспільства та навколишнього середовища.

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року під національною безпекою розуміє захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, вчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у багатьох сферах, серед яких значне місце посідають сфери науково-технічної та інноваційної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, захисту екології та навколишнього природного середовища [4]. До таких загроз, зокрема, належать: неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; низька конкурентоспроможність продукції; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин та організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин і похідних продуктів тощо. Отже, до сфери національної безпеки належить розробка та виробництво конкурентоспроможної, безпечної національної

інноваційної продукції, а також ввезення безпечної імпортової інноваційної продукції та технологій.

Під безпекою продукції Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. розуміє відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення й утилізації продукції. Створюючи новий (модернізований) товар, розробник повинен подати технічну документацію відповідному органу для проведення державної експертизи на його відповідність вимогам щодо безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища.

Виробник зобов'язаний інформувати споживача про можливий ризик і про безпечне використання продукції за допомогою прийнятих загальноповідомих у міжнародній практиці позначень. Правове регулювання екологічної безпеки здійснюється Законом України «Про охорону навколишнього середовища» від 25.06.1991 р., в якому екологічна безпека визначається як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [5]. Щодо вимог безпеки для навколишнього середовища, то цим Законом передбачено обов'язкове проведення екологічної експертизи документації при створенні нової техніки, технології, матеріалів і речовин, у тому числі тих, що закуповуються за кордоном; матеріалів, речовини, продукції, господарських рішень, систем й об'єктів, упровадження або реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище; документації щодо генетично модифікованих організмів, що призначаються для використання у відкритій системі.

Із метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки проводяться екологічна стандартизація та нормування. При створенні нових хімічних

препаратів і речовин, інших потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища субстанцій повинні розроблятися та затверджуватися у встановленому законодавством порядку допустимі рівні вмісту цих речовин в об'єктах навколишнього природного середовища та продуктах харчування, методи визначення їх залишкової кількості та утилізації після використання. Вміст природних та штучних домішок, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища або здоров'я людей, у таких препаратах, а також сировині, що використовується для їх виробництва, не повинен перевищувати допустимих рівнів, установлених відповідно до законодавства.

Створення нових штамів мікроорганізмів та біологічно активних речовин здійснюється тільки на підставі дозволів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за наявності оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людей. У ході створення зазначених організмів і речовин повинні розроблятися нормативи гранично допустимих концентрацій, методи визначення цих організмів та речовин у навколишньому природному середовищі.

Отже, для переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку необхідне досконале правове забезпечення. Норми про інноваційну діяльність, що містяться в багатьох актах різних галузей законодавства України і за якими інновації є складовими інвестиційного процесу, утворюють в Україні законодавчу базу для здійснення і розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності, яка має досить виразні ознаки постійного вдосконалення, але результативність її впливу на розвиток інноваційних процесів ще недостатня. На підставі аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання інновацій зроблено висновки про необхідність подальшого удосконалення системи державної підтримки інноваційної діяльності, зокрема, шляхом: формування та розвитку в Україні ринку венчурного капіталу; державного замовлення на

створення науково-технічної та інноваційної продукції; розширення кола спеціалізованих установ, яким можуть надаватися державні гарантії у якості забезпечення повернення грошових коштів за кредитами, що спрямовані на фінансування інноваційних проектів суб'єктів господарювання; вдосконалення процедури майнового страхування інноваційних проектів; запровадження пільгового оподаткування суб'єктів малого інноваційного підприємництва тощо.

Список використаних джерел:

1. Атаманова Ю.Є. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України: монографія / Ю.Є. Атаманова. – Х.: Факт, 2006. – 256 с.
2. Михайловська О.В. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів / О.В. Михайловська // Актуальні проблеми економіки. – № 11. – 2005. – С. 101–109.
3. Нежиборець В.І. Правове забезпечення національної інноваційної системи в Україні: питання теорії і практики / В.І. Нежиборець, О.П. Орлюк, С.Ф. Ревуцький. – К.: ПП «Чех», 2005. – 105 с.
4. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 39. – Ст. 351.
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 41. – Ст. 546.

АНДРЕЙЦЕВ Владислав Володимирович,
кандидат юридичних наук

**СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ І СПЕЦІАЛЬНОЇ
ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ ІЗ ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ
НЕБЕЗПЕКИ (ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ)**

У юридичній літературі зазначається, що за чинним законодавством правосуб'єктність може виступати як загальна, спеціальна і одиночна (індивідуальна) стосовно фізичних осіб⁷⁶. Певною мірою спеціальна правосуб'єктність пов'язується із діяльністю юридичної особи – суб'єкта господарської діяльності для якого характерні такі ознаки, як:

- а) організаційна єдність;
- б) наявність майна, що знаходиться у її розпорядженні;
- в) майнова відокремленість у складі майна її засновників;

⁷⁶ Скаун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. Консум. Харків. 2001. – С. 356-358.